

Városunk

Budapesti Honismereti Híradó

IV. évfolyam 2. szám

2001. április

A főváros árnyékában

Iparváros Újpesten

Kerek évfordulót jelentett a 2000. év Újpest történetében, mivel a település alapítását 1840-től számítja helytörténetünk. Gróf Károlyi István főti uradalmához tartozó földterületet Káposztásmegyerpusztá, Istvánhegy, Új-megyér néven emlegette az akkori

A betelepülők több kedvezményt kaptak az uraságtól annak érdekében, hogy az iparfejlődés minél zökkenőmentesebben kezdődhessen el. Ezek közül talán az egyik legjelentősebb a következő:

„A Káposztás-Megyeri Duna parton az Uraság által ki-

Az újpesti öböl a 30-as években

nyilvánartás. Károlyi fiatal éveit Nyugat-Európában töltötte.

Városalapítás

A később is reform elvek szerint gondolkodó főúr az alábbi kitételek mellett kötött szerződést a mai Újpest területén letelepedni kívánó polgárokkal:

„Minden megtelepedő házzal bíró lakosok mindegyike gyárokat szabadon állíthatnak, és akár minémű kézi mesterséget vagy kereskedést a hazai törvények korlátai közt szabadon folytathatnak; egyedül a mérszárszéki, serfőzés, és mérés, úgy az épületfával való kereskedési jussok kivételével.”

mutatandó helyen való kikötő minden lakos által szabadon, és közösen használhatik, úgy mind azon által, hogy a Duna hajókázás, és azzal egybe kötött hajóvontatás akadályozva ne legyen.” (Folytatása az 5. oldalon.)

Ferencváros református temploma

Pest város tanácsa 1801-ben a református egyháznak templomépítés céljára egy telket adott. A pénzhiány miatt nehezen épülő templom 1830-ban adott teret az első istentiszteletnek. (Írásunk a 3. oldalon.)

Nemzeti sírkertről álmodozom

Gyászmenet a Nagykörúton Kossuth temetésekor (1894)

1791-ben a francia forradalom nemzetgyűlése elhatározta, hogy nemzeti panteont állít fel a Sainte Genevieve hegyen levő apátság kápolnában a hazai nagy fiai számára. Ekkor került a homlokzatra a Híres felirat: „A hálás hazai nagy fiaiak”. Jóllehet a történelmi változások következtében ma már használaton kívül van a panteon, mégis szimbolikus emlékhelye Franciaország nagy fiaiak. Mert itt nyugszik többek között Victor Hugótól Zola-ig, a köztár-

sági elnököktől Jean Jaures-ig, vagy Luis Braille-ig számos kiváló francia, miként a westminsteri székesegyházban Anglia nagyjai. 1791-et megelőzőleg csupán annak voltak hagyományai, hogy az uralkodókat temették el közös helyen. A magyar királyokat általában Székesfehérvárott, a Habsburgokat a bécsi kapucinus templom kriptájában. Ám a nemzeti panteon gondolatát a francia forradalom vetette fel. S azóta, ha mást nem, minden valamit magára adó ország nemzeti sírkertet hívott létre. Legalább.

Ez a törekvés nálunk sem hiányzott, noha a magyar nép szívébe alig vert gyökere ez a gondolat. Pedig a század fordulón annak indult a budapesti Kerepesi temető. A szépen induló hagyományt – néhány nemzeti nagyságunk mauzóleumától eltekintve – rendszeresen szétzilálta a történelem. Utoljára az 50- (Folytatása a 4. oldalon.)

Sárszentlőrincről Rákosfalváig II.

Rákosmezei birtokainak parcellázásával Zsivora György alapította meg Rákosfalva települését. Végrendeletében a Magyar Tudományos Akadémiára százezer forintot hagyományozott. (Írásunk a 6. oldalon.)

A Krepuska család az 1800-as évek közepén a gödöllői Grassalkovich uradalomból került Pusztaszentlőrinc (ma: Pestszentlőrinc) majorjába. Krepuska János fontosnak ítélte fiai taníttatását. Géza az orvosi egyetemen szerzett diplomát, Lajos építész-tervező lett. Krepuska Géza nemcsak az orr-, fül-, gége-tudományágában mélyedt el, hanem szívén viselte a magyarországi hegyi szőlőskultúra kipusztulásának gondjait is. A filoxéra – gyökértetű – elleni védekezés egyetlen módjának a homokon telepített szőlők bizonyultak. (A homokban megfulladtak a kis állatkák). A neves szőlészeti tudósok barátságával büszkélkedő Krepuska Géza segítségét ajánlotta a fajták kísérleteihez. A megfelelő kísérleti terepért nem kellett messzire mennie, hisz a pusztaszentlőrinci házuktól másfél kilométerre Péteripusztán ideális homoktengert talált. A terület parcellázását megelőzően vásárolta meg a 17.157 négyszögöles sivatagot. Építész öccse hozhatta az ötletet a beton felhasználására. A minden újra fogékony Géza megbízott a „szakember” öcsben és elkezdődött a szőlészeti házának építése. Az alap-

KREPUSKA „KASTÉLY”

Magyarország első beton épülete

anyagért nem kellett messzire menni, csak a családi háznál lévő lőrinci sóderbányáig vezetett a lovas kocsik útja. 1896-ban készült el a szőlészeti ház. Két emelet mély pincerendszerre is a bort meg a gombategyesztést szolgálta. A betonból készült felmenő falak nem tartalmaztak vasanyagot – tehát nem vasbetonból készült a ház. Viszont takaros külső vakolatot láthatunk az építkezés kor készített több mint 100 éves fotón. A földszint ugyancsak a szőlő-bor otthona volt, míg az emeleti helyiségekben a „gazda” taláta meg pihenését, munkájának terepét. Az akkor induló parcellázás letelepedői egy magasabb homokdombon kiemelkedő – emeletes épületet láthattak. Hamarosan elkeresztelték Krepuska – kastélynak a

szép formájú, tetszetős külső megjelenésű, beton épületet. A közembernek hosszú évtizedekig rejtve maradt a ház különlegessége, a betonból készített fal, mert amíg a TSz birtokába jutott épület, az 1980-as évek végén ki nem égett, addig nem voltak láthatók a beton falra utaló nyomok. Ugye nem kell mondani, hogy ez is az államosítás alá esett: 1951-ben kapta ajándékba a Vecsési Állami Gazdaság és a Pestszentimrei Szabadság TSz. Az 1921 óta az épületben lakó

Krepuska Géza lányát, férjét, gyerekeit internálták, tyúkólba költöztették a nép ellenségének tekintett családot. A ma élő – kiterjedt Krepuska család tagjai – nem szívesen látogatnak az egykori kastélyhoz, annál is inkább, mert a TSz jó pénzért magánkézbe adta az alaposan „lelakott” ingatlant.

Ma is állnak a meredező falak, túlélve a tűzvészt, a gazdátlanságot, a tulajdonos nemtörődömségét. Az ipartörténeti műemlék megmentését a Dr. Székely Endre Pestszentimre Történeti Társaság kezdeményezi a Műemléki Hivatalnál.

P.T.

Termelészövetkezeti szeszifőzde otthonaként (A szerző felvétele)

Budafoki pillanatok

Budafok város 2000. évi arculatát, épített, természeti és kulturális értékeit, az itt élő közösségek, illetve magánemberek örömeit-bánátát, ünnep- és hétköznapjait, a születés-élet-elmúlás fény- és árnyoldalait azaz a második évezred utolsó esztendejének Budafokját megörökítő pályázatra 35 pályázó, 38 pályázati anyagának 1123 fotója került benyújtásra.

A Savoyai Jenő Asztaltársaság a budafoki Városháza „Záborszky Nándor”-termében március 9-én tartotta meg a „Budafok – 2000 – pillanatokban” címmel kiírt fotópályázatának eredményhirdetését és díjkiosztó ünnepségét.

Összesen 24 emléklapot adományozott a bíráló bizottság. „A legjobb városkép” díját Dr. Fodor Ferenc, Lehoczky Dávid, „A

legjobb portré” díját Czibbal Gyula, „A legjobb természetfotó” díját Bartos Tamás, Kiss Ferenc és Kiss Imre, „A legjobb pillanatsfelvétel” díját pedig Koltai Dániel és Madaras Csaba nyerte el a díjakkal járó 10.000-10.000 forintos jutalmakkal együtt.

A pályázat 30.000 Ft-os III. díját Keszezh István, 40.000 Ft-os II. díját Egervári Márta kapta. Az 50.000 Ft-os I. díjat pedig P. Szelényi Éva nyerte el.

A pályázatra benyújtott fotók a helytörténeti fotótárunk gyarapítását szolgálják.

Asztaltársaságunk tervezi – hogy anyagi lehetőségei függvényében – a legsikerültebb, Budafokra legjellemzőbb 120-140 fotóból albumot készített, melyet terveink szerint 2002-ben szeretne kiadni. Ugyancsak tervezzük a legsikerültebb fotók vándorkiállításán történő bemutatását.

**Savoyai Jenő
Asztaltársaság**

Ferencváros református temploma

A Kálvin téri református templom 1837-ben
(Litográfia Carl Vasquez térképsorozatából)

Nevezetes esztendő 2001 a református egyház életében. Pest város tanácsa 200 éve határozott arról, hogy rendelkezésre bocsát egy telket a városkaputól délre lévő, jobbára a mai Lónyay, Erkel és Török Pál utcák által határolt területen templomépítés céljára.

Közvetlen előzménye volt ennek az intézkedésnek, hogy az 1790-91. évi országgyűlésen a XXVI. tc. 17. pontja körülírta a protestánsok jogait, mely szerint a vallás gyakorlata, a

templomok, iskolák használatát mindenütt mindenkinek osztálykülönbség nélkül megengedett. Az evangélium hívei építhetnek iskolát, templomot, és amennyiben megfelelő anyagi alapokkal rendelkeznek, a földesúrnak kötelessége telket adni erre a célra. 1796-ban a református egyház kibérelt egy házat a Lipótvárosban, ahol október elsején megkezdődtek az istentiszteletek.

Ez az állapot, bár egy-két évig kielégítő volt, nem so-

káig maradhatott így: egyre inkább előtérbe került egy saját templom létrehozásának a terve. Az egyház által beadott kérvényre a városi tanács ugyan kijelölt néhány ingatlant, de ezek egyike sem bizonyult megfelelőnek. Olyan helyre volt szükség, melyet mind a Pesten, mind a Budán lakó hívek könnyedén felkereshetnek. A választás a „váci kapun kívül eső puszta helyre” esett, „amelyen a krajcáros játékszín van”. A városi tanács azonban a kérést kénytelen volt elutasítani, mivel a szóban forgó területen német színház megépítését fontolgatta. Helyette inkább a kecskeméti kapun kívüli régi temetőhelyet ajánlotta fel. A 768 négyszögölnyi telket az egyház azzal a feltétellel kapta meg, hogy oda olyan épületet emel, mely mind a városnak, mind pedig az isteni szolgálatnak dicsőségére válik.

Mivel az építkezésre nem állt rendelkezésre elég pénz, újabb kéréssel fordultak, a városi tanácshoz: a hiányzó kömmennyiséget a kapott telek kökerítésének anyagából kívánják pótolni. Balla Antal elkészítette az épület tervét, melyért nemcsak, hogy nem fogadott el pénzt, hanem ő maga ajánlott fel ezer forintot a további munkálatokra.

Az egyemeletes épület, melynek föld-

szintje az imaházból és az iskolából, a felső traktusa pedig a lelkészi lakásból és a tanácsteremből állt, 1804-ben készült el. Bár a templom alapkövét 1816. június 12-én tették le, a munka elég lassan folyt: az első istentiszteletre egészen 1830-ig kellett várni. Az avatóünnepség előtt Medárd vasárnapjára hívták meg azokat, akik részt vettek a munkálatokban. Ezen a napon nekik szólt a köszönet és az igehirdetés. Az ünnepélyes avatásról a Magyar Kurír 20. száma emlékezett meg: „Pompás és fényes egyházi szertartású ünnepelés tartatott a múlt vasárnap, augusztus 29-én Pesten, a Református Hívek részéről, midőn a tsinos épület és tágas új templom a közönséges Isteni tiszteletre megnyitott. Számos Fő Úri Vendégek és Egyházi Férjak jelentek meg a díszes ünnepségre és oly ténnyel sokaságú népség, hogy igen sok bé sem férhetett a templomba.”

Winkelmayer Zoltán

A templom és környéke 1928-ban (Szerencsi Helytörténeti Múzeum gyűjteménye)

Pesterzsébeti Múzeum

Ötvenéves jubileum

Budapesten elsőként Pesterzsébeten hoztak létre 1951-ben peremkerületi múzeumot, melynek alapja egy iskolai természettudományi és biológiai gyűjtemény volt. A főváros első helytörténeti gyűjteménye a nyolcvanas évek óta az eklektikus stílusú egykori Bocsák-villában tekinthető meg. Jórészt mostani igazgatójának, *Bogyirka Emil*nek köszönhető, hogy a múzeum gyűjteményei (kiemelten a fotótár) és állandó kiállítása a fővárosi nagy közgyűjtemények által is irigyelt tárgyi anyagokat tartalmaznak. Termei méltóan tükrözik a néhai pesterzsébetiek, vagy a települést magukéknak érzők életét és tevékenységét. A kerületi múzeum fennhatósága alatt működik néhány utcával odébb a Gaál Imre Galéria, mely lehetőséget ad a helyi képzőművészek alkotásainak bemutatására.

Nemzeti sírkertről álmodozom

● folytatás az első oldalról

es évek sivár munkásmozgalmi kisajátítása úgy annyira, hogy Bartók hazahozott földi maradványait már nem Kossuth, Batthyány, Jókai, vagy Ady mellé temették, hanem a Farkasréti temetőbe. Pedig nagyon is ott lett volna a helye.

A nemzeti sírkert hiányának gondolata gyakran foglalkoztatott. 20-30 éve még a kolozsvári házsongárdi temetőben Erdély történelmét olvashattuk le a fejfákról. Elevenné vált a kérdés, nekünk miért nem sikerült kőbe vésnünk egy közös sírkertben történelmünket. Tényleg, vajjon miért? Mondják azt, hogy családi, településbeli sovinizmus állt útjában. Érvelnek azzal, hogy ilyesmi szokatlan nemzeti hagyományrendszerünkben. Én azonban halkán azt állítom, hogy még ebben a kérdésben is a „turáni átok” érvényesül, mivel ilyen-olyan érvek alapján szórtuk szerteszét nagyjaink csontjait.

Kossuthot 1894-ben hoztuk haza az olaszországi Torinóból. Helyesen nem Monokon temették el születési helyén, hanem Pesten. A „nagy hontalan” végül is itt lelt hazára. A nép, a szegény magyar nép, amelyet felszabadított, a amely az ő szavára rohant csatákba, lelkébe fogadta és Pesten helyezte örök nyugalomra. (A Gerster Kálmán és Stróbl Alajos tervei szerint 1900-ban épült mauzóleuma sajnos romos.) De már Széchenyit, a „legnagyobb magyart”, aki Bécsben született és Döblingben halt meg, Nagycenken helyeztük kriptába. Miért? Hiszen Pest-Budáért senki sem tett többet, mint ő. Az ő álma volt,

hogy Budapest legyen az ország szíve. Az Akadémia, a Lánchíd, az Alagút és számtalan pesti intézmény létrehívása fűződik nevéhez. De mintha őt magát nem kívántuk volna szeretett városában látni. Talán féltünk attól, hogy a két nagy magyar, Kossuth és Széchenyi megbékélnek egymással egy közös sírkertben?

1904-ben, közel kétszáz éves száműzetés után a Rákóczi, Bercsényi és társai ellen hozott törvényt, hogy ők a haza nyilvános ellenségei, hazaárulók és az igazi szabadság felforgatói, Ferenc József felfüggesztette és a „bujdosóknak” haza szabad volt jönniük. „A magyar történelem kiváló alakjai közül egyedül II. Rákóczi Ferenc hamvai nyugszanak idegen földben, s e hamvaknak hazaszállítása a nemzet ismételtén kifejezett

közóhaját képezi” – hangzott a királyi leirat. 1906-ban hazahozták a „vezérlő fejedelmet.” Igaz, szívét már korábban Grosbois-ba küldték. Ám csak egyetlen napig tartózkodott a fővárosban. Thökölyvel, Bercsényivel, Zrínyi Ilonával és a többiekkel. Lehet, hogy Bécs sugalmazására kellett a Konstantinápolyban, meg Nikomediában összeszedett földi maradványokat Kassára, illetőleg Késmárkra vinni. De a történelem cinizmusa még ekkor is szemünk közé nevetett. Évtizedekig a szomszédos és „baráti” Csehszlovákiába be se tehettük lábunkat, nem-hogy Kassára, vagy Késmárkra, hogy meghajtsuk fejünket a fejedelmek előtt.

15-20 évvel a háború után jártam Niklán, a Bercsényi-kúriában. Elképesztő állapotban találtam mind a kúriát, mind pedig a családi sírboltot. A kert végén lévő kriptát az oroszok feltörték, kifosztották. A csontokat

úgy összehányták, hogy megállapíthatatlan, melyik a költőé. Miért nem hoztuk Bercsényit, Kölcseyt, Kazinczyt a nemzeti sírkertbe?

1908-ban a Petőfi-társaság a kerepesi temetőben helyezte el Petőfi szüleit, feleségét, fiát, öccsét. Okosan. Bizonyára a költőt is, ha ki lehetne választani a fehéregyházi tömegsír csontjai közül. Itt nyugodna ő is, vesztett szabadságharcunk mementójaként. (Nem pedig Barguzinban, ahová nevetséges módon Morvai elhelyezte.) Külön fájdalom, hogy az aradi tábornokok szanaszét nyugszanak határainkon innen és túl.

A nemzeti sírkertben nemcsak történelmünk számozott lapjait forgathatnánk, de összetartó erőt is adna. Identitásunk hatalmas bizonyító tényezőjét tarthatnánk karjaink között. Karbantartása pedig becsületünk dolga lenne.

Rédey Pál

Országgyűlés Budán és Pesten

Diktátum és felosztás

Az 1848-49-es magyar szabadságharc leverése után első alkalommal, 140 évvel ezelőtt, 1861. április 6-án került sor a magyar országgyűlés összehívására.

Az 1848. évi V. tc. alapján a magyar országgyűlést csak Pesten lehetett megtartani. Ferenc József országgyűlési meghívóját így a megválasztott 261 képviselő többsége nem vette tudomásul és az ünnepélyes budai megnyitóra nem ment el. A korabeli híradások szerint április 6-án 11 órakor a budai királyi várban ünnepi mise volt a várkápolnában, majd a trónteremben Apponyi György országbíró – királyi meghatalmazottként – trónbeszé-

dével nyitotta meg az országgyűlést. Az uralkodó célja a birodalmi határokat (alaptörvény, birodalmi képviselők megválasztása) elfogadtatása és az őt legitimizáló királyi koronázás előkészítése volt.

A tényleges országgyűlés a megnyitást követően két pesti épületben került lebonyolításra. A Képviselőház a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében, a Főrendiház a mai Roosevelttéren, a Pesti Lloyd Társulat szék-

A Nemzeti Múzeum épülete a XIX. sz. közepén (Rudolf Alt rajza)

házában ült össze. Ma már történelem, hogy az 1860 decemberében amnesztiát kapott gróf Teleki László, az emigráció és az országgyűlés egyik vezéregyénisége az országgyűlés ideje alatt lett öngyilkos. A liberális ellenzék vezére, Deák Ferenc feliratait pedig az uralkodó elutasította, majd az országgyűlést feloszlatta.

A főváros árnyékában

Iparváros Újpesten

● folytatás az első oldalról

Iparfejlődést támogató intézkedései között figyelemre méltó az a feltétel, melyet a szerződés kötelező részében olvashatunk:

„Hogy a gyárok, mesterségek, és kereskedés minél előbb virágozhassanak, a megtelepedni kívánóknak előre is alá kell magokat vetni azon szabálynak (statutum) melynél fogva magok között sem céheket formálni, sem az ipart megszorító kiváltságos leveleket (exclusivum privilegium) szerezni nem fognak; hanem mindnyájan ugyan azon egy jussal élhessenek...”

Újpest 1932-ben megjelent monográfiájának szerzője, dr. Ugró Gyula – egyébként a város első polgármestere – az alábbiak szerint méltatja a saját korában is reformeszméket idéző, mondhatjuk üzleti megállapodást:

„A modern államok leg-erősebb alapja: a szabad ipar és a szabad kereskedelem, s akkor amidőn az összes magyar városok iparjai és kereskedői évszázadokon át sínylettek még az elavult rendszer békői alatt: az új telepen már kizárattott a céh rendszer, valamint a kiváltságos levelek létesítése is, s ezek helyett gróf Károlyi István a szabad forgalmat és a szabad ipart honosította meg.”

A telepések

Milyen hatással volt ez a fegyvertény a település fejlődésére kérdezhetjük, megvalósultak-e az ipar- és városias fejlődésre vonatkozó grófi elképzelések?

Vegyük elő az olykor unalmas, de mindenképpen jellemző statisztikai adatokat! Az adatok szintén

Ugró Gyula fent említett művéből származnak:

1840-ben 22 épület, a kiegyezés után egy évvel, 1868-ban 229, a századfordulón 2314, 1930-ban 3604 lakóházat tartottak nyilván. Az említett kilencven év alatt a lakosság száma 448 főről 67.283-ra emelkedett.

Újpesti gyárok, ipartelepek, nagykereskedő cégek és pénzüzetek.

Wolfner Gyula és Társa
bőr-, gypjumosó és hadfelszerelés gyára
Újpest, Váci-ut II.
Telefon: 50-64, 50-66, 50-65, 164-72.
Városi iroda: Budapest, Károlyi-körút 26.
Telefon: 18-92, 108-24, 18-89.

Mauthner Testvérek és Társai
bőrgyár
Újpest, Váci-ut 26. Telefon: 27-40, 109-11.
Budapesti iroda és raktár VI., Nagymező-utca 19.
Telefon: 28-71, 22-45. Alapított: 1878.

Leiner Fülöp és Fiai
vegyészeti-, enyv- és gelatinyár
Újpest, Váci-ut 60. Telefon: 27-37.
Alapított: 1864.

Leiner Testvérek enyvgyár
Újpest, Dunasor 2. Telefon: 27-38.
Alapított: 1860.

A rohamosan szaporodó lakosság miből élt, mivel foglalkozott? Itt is segítségünkre lehet a statisztika: 1840-ben 9 asztalos, 5 cipész, 4 ács, 3 tímár is beköltözik a fűszerkereskedők és mészárosok mellett Újme gyer községbe. (A település neve 1841-ben változik Újpestre.) 1930-ban már 390 asztalos, 433 cipész, 11 ács és 9 tímár mester dolgozott a városban.

Nem szokatlan az a gyakorlat, hogy a meglévő kisiparból fejlődik ki a később meghatározó jellegű nagyipar. Néhány jellemző példán igyekszem bizonyítani, hogy Újpest milyen lehetőséget kínált a fővárosból áttelepülni kívánó befektetőknek, vállalkozóknak. Az olcsó telekár és a Károlyi István által garantált lehetősé-

gek csábítóan hatottak sok más mellett a pesti vállalkozók számára is. Természetesen nem feledkezhetünk meg a közlekedésről sem, nemcsak a Duna vízi útja, hanem 1846-tól a Pest-Vác vasútvonal is segíti az áruszállítást. A lakossági közlekedésben pedig 1866-tól a lóvasút, majd 1890-től a villamos köti össze Újpestet a pesti Kálvin térrel.

Bőrgyárak városa

Kik voltak az első telepések? A bőriparosok között találjuk már 1840-ben Lőwy Ignácot, aki pesti adófizető id. Lőwy Bernátnál tanulta a mesterséget. Majd ugyanitt olvashatjuk Wolfner Julius nevét, aki Pesten nagybátyja üzletében tanulta a gypjumosást és birkanyersbőr-kereskedést. 1855-től testvérevel Wolfner Lajossal, Wolfner Gyula és Társa Közkereseti Társaság néven alapítottak vállalatot. Nevük örökre beíródott Újpest történetébe: Lőwy Izsák, az említett Bernát testvére Újpest község első jegyzője, Wolfner Lajos 1851-ben esküdt, 54-től 73-ig pedig törvénybírói tisztet töltött be. Haláláig tevékenyen vett részt a település gazdasági, kulturális és közéleti irányításában 80. születésnapján a 1904-ben érdemei jutalmául „újpesti” előnévvel nemességet kapott és a község díszpolgárává választották. Halála alkalmával így emlékezik meg róla a kortárs sajtó: *Újpest 1912. március 31.* – „Városunk fejlődésének egyik hatékony tényezője volt az elhunyt, aki ipari vállalatával adta meg az első lépést ahhoz, hogy itt munkáslakások települjenek

meg és így a régi telepől évtized során Magyarország legnagyobb rendezett tanácsú városa (1907.) és az ország mondhatni első gyárvárosa lett... Emberbaráti könyörületessége a szegények iránt érző szíve sűrűn nyilatkozott meg a jótékony célú adományokban. A régi közgyűlési jegyzőkönyvek tanúságai annak, hogy újpesti Wolfner Lajos megnyit áldozott a szegények, az iskolák, az óvodák céljaira. Legutóbb is a folyó évben 5000 koronás alapítványt tett a szegény gyermekek istápolására.”

Fiai közül Tivadar, több évig külföldön (Németországban, Angliában és Franciaországban) szerzett tapasztalatokat a nagyiparban. 1898-tól meghatározó egyénisége volt az immár M. Kir. Honvédség Egyetlen Bőr- Hadfelszerelési Gyárának. Szakmai munkáján kívül bekapcsolódott a helyi és fővárosi politikai életbe: elnöke lett a Kereskedelmi és Ipar Kamarának, igazgatósági tagja volt a Gyáriparosok Országos Szövetségének. 1918-ban bárói rangot kapott. A Wolfner család gyárjai komoly termelési eredményekkel dicsekedhettek, adataik szerint 1938-ban több mint 544.000 db nyersbőrt dolgoztak fel, 1229 munkást és 173 tisztviselőt foglalkoztattak. Hadi felszerelési üzemenként a II. világháború alatt is komoly teljesítményt nyújtottak. Jogutódai az államosítás után a Tánicsics Bőrgyár és a Duna Cipőgyár voltak. A rendszerváltás után ezek megszűntek.

A fővároshoz csatolás idején öt bőrgyár működött Újpesten, Wolfneréké mellett a második legjelentősebb a Mauthner testvérek vállalata volt.

(Folytatása következő számban – szerk.)

Szöllősy Marianne

Sárszentlőrinctől Rákosfalváig II.

Zsivora György élete

Az októberi diplomát követően Zsivorát Csanád megyei főispánná nevezték ki. A nem nemes eredetű férfiú olyan helyre emelkedett, melyet azelőtt csak az arisztokrácia foglalt el. A megye határán Dobsa Lajos 1848-49-i kormánybiztos fogadta. December 27-én tartotta meg Makón az első megyebizottsági ülést, ahol elmondta, hogy bővebb megfontolás után a haza iránti kötelezettségből vállalta el a kinevezést, hogy közreműködhesse megtartani ami még megvan, és ami nincs az megszerzessék. 1861. januárjában Aradra királyi biztosnak nevezték ki a tisztújítás és a követválasztás levezetésére. Részt vett az országgyűlésen, a remények hamar megghiúsultak, lemondott a főispánságról. A király Apponyi Györgyöt nevezte ki országbírónak. 1861. február 1-től a bécsi legfőbb törvényszéknél lévő magyar osztályt megszüntette, s a Hétszemélyes Tábla lett ismét Magyarország legfőbb bírósága. Zsivora is elfoglalta székét a Hétszemélyes Táblánál, melynek 1864-től elnöke lett. Apponyi 62 személy közt Zsivorát is meghívta az 1861. január 23-ától március 4-ig tartott országbírói értekezletre, a hazai törvénykezés rendezett, bár ideiglenes szervezésére. Jelen voltak többek között Deák Ferenc, gróf Desseffy Emil, Szabó József, Wenczel Gusztáv, Ghiczy Kálmán, Illyésy János, Zádor György, Zsoldos Ignác. Ghiczy Deák 1848-as államtitkára a régi magyar jog és törvénykezés teljes visszaállítását követelte, melyet Deák és a nagy

többség lehetetlennek tartott. Zsivora is: „mert annak fő alapja az ősiség, 1848-ban meg lett változtatva... a királyi fiscus öröklése szintén megszűnt... a zálogszerződések a birtokviszonyok megszilárdítása szempontjából, már az 1848-iki országgyűlés elvárta... az osztrák polgári törvény teljes érvényben tartása kimondhatatlan bajokat okozna.” Ráth György országbírói titkár az értekezlet jegyzőkönyvét közzétette. Zsivora 1869-től 1873. szeptember 2-ig a nyugalomba vonulásáig a Királyi Tábla egyik tanácselnöke. Érdemeinek elismerésül a Szent István rend kiskeresztjét kapta. Csemegi Károly megemlékezésében jogéletünk egy kiváló, nagy, tisztelt, érdemdús egyéniségének nevezte Zsivorát, ki szakmája iránti szeretetének és buzgalma-

nak örök emlékező jelét adta ez által.

Zsivora György közben megkezdte rákosmezei birtokának részletekben való eladását, magának tartva a kastélyt és a kertet. Rákosfalva benépesülését, illetve születését Pest szabad királyi város határain belül 1871-re tehetjük. A Rákos Vidéke című lap szerint 1901-ben tartotta harmincéves jubileumát. Legtöbbet tettek létrejöttéért: Szigligeti Ede a neves népszínműíró, Lehmann Ferenc festő, a Zsivora által is olyannyira pártolt művészbáráikkal egyetemben. A főváros egyesítése után először a VII., majd a századfordulón a X. kerület része. Az 1935. október elsején született XIV. kerület Rákosfalva nagyobb, a Kerepesi úttól északra levő részét kapta, melyet 1950. január 1-jén Nagy-Budapest megalakulásakor még tovább osz-

tottak, mert a Körvasúton kívül eső részt a Gizella-kastéllyal együtt a XVI. kerülethez csatolták. Zsivora míg beteg nem lett, friss levegőt szívni majdnem naponta kijárt a kastélyába, élvezte a természetbarát gazda és kertész örömeit. Sokat utazott, nyáron mikor Pestet a por és a hőség lepte, fürdőkert látogatott. Élete utolsó éveiben Bakody Tivadar, volt 48-as honvédszázados, visegrádi szanatóriumának a vendége volt. 1883. november 30-án halt meg Budapesten. A Kerepesi temetőben nyugszik egy sérült, gondozatlan síremlék alatt, a bejárattól jobbra, közel Vörösmarty sírjához. Végrendeletében a Magyar Tudományos Akadémiára százezer forintot hagyományozott, a felhasználást minden megkötés nélkül az Akadémiára bízta, saját nevének a megörökítésére sem gondolt, nála többet senki nem adott. Hálából az Akadémia megfestette arcképét és tökéletesen elfeledte.

Karacs Zsigmond

Horváth J. András

BUDAPEST
FŐVÁROS
LEVÉLTÁRÁNAK
TÖRTÉNETE

Horváth J. András

Budapest Főváros Levéltárának története

(Kiadó: Budapest Főváros

Levéltára;

Budapest, 1996. 201 p. 29 fotó)

Fővárosunk történeti múltjával foglalkozók nem tudják kikerülni a fővárosi levéltárat. Az itt őrzött dokumentumok néhány szórvány irattól eltekintve a török alóli felszabadulás utáni iratanyagra korlátozódnak – a korábbi dokumentumok a török megszállás során elpusztultak.

Budapest Főváros Levéltára történetét Horváth J. András olvasmányosan, ugyanakkor a szakmai elvárásoknak messzemenően eleget téve foglalta össze számunkra. Könyvében foglalkozik Buda, Óbuda és Pest korai levéltározási tevékenységeivel, a főváros létrehozását követően az új, egyesített levéltár létrehozásával →

A HETVEN ÉVES „PESTSZENTIMRE”

Pestszentimre 1931-ben vette fel nevét. Vaskos történet párosult azonban ehhez a más településeken is ma ügghöz. Korábbi, Soroksárpéteri neve utal arra, hogy Soroksár részese e terület életének is. Pestszentimre korabeli története I. Grassalkovich Antal intézkedése nyomán alakult így: Soroksárt a környező gazdaságok, majorok központjává tette meg. Az 1800-as évek közepén hivatalos közigazgatási egységgé kövacsolták Soroksárt és Péterpusztát. 1904-ben a Községi Törzskönyv Bizottság kreálta a Soroksárpéteri elnevezést, nevében is egyéforasztva a két települést. A rohamosan fejlődő telep lakossága csakhamar nyűgösnek érezte a soroksári bábáskodást. A legnagyobb gondot persze az jelentette, hogy a lakossági gyarapodást semminemű fejlődés nem követte. A közel kétezer embernek sem

orvosa, sem patikája, sem postaépülete, sem, sem... Az önállósági gondolat hamar megfogalmazódott a

Marxfalva nagyközség. Pár nap volt csupán ez a Soroksár nélküli élet, utána visszazökkent a mostohaanyai

„büszke” titulust aggaszthatták a Soroksárpéteri név mellé. Az önállóság kivívására már majd 10.000 la-

Pestszentimre központja 1938-ban

területen lakókban. A megvalósulást 1919 hozta el. A környező határrészek hozzászólásával létrejött

karok közé a külterület léte. Valami ugyan változott, de ugyanúgy Magyarország legszegényebb települése

kos indult harcba. A győzelem azonban elmaradt, hiszen az új nagyközség semmi szabad területet nem kapott a volt anyaközségtől csak a kifarcellázott részeket. Ezért visszakozt fújtak az önállóság szorgalmazói és csendben belenyugodtak a belügyminiszter önállóságot kimondó határozatába. Érdekes, hogy a név kérdésében nem találtunk írásos dokumentumot a „csata” időszakából. Elmondásokból tudjuk, hogy mindenki természetesnek tartotta a Soroksárpéteri név elvetését. Az 1930 január 8-án kelt belügyminiszteri rendelet is azt mondja ki, hogy az új nagyközség neve *ideiglenesen* Soroksárpéteri. Ez a kitétel persze arra is utal, hogy korábban már hivatalosan is felmerült az új név kérdése.

Nem tudjuk milyen nevek merülhettek fel az előzetes tárgyaláso-

→ és működésével. Kiemelten kezeli a mindenkori főlevéltárnokok – mai szóhasználatban a levéltár igazgatói – személyes tevékenységének és koncepciójának köszönhető változásokat, melyek megteremtették az iratanyagok rendszerezésének, tárolásának és felhasználhatóságának alapvető és folyamatosan javuló feltételeit.

Budapest ostromát követően a fővárosi iratanyagok biztonságos elhelyezése és őrzése sok gondot okozott a levéltár munkatársainak. A megnyugtató megoldást a tanácsrendszer létrehozása és a levéltár államosítása sem hozta meg. A magyarországi levéltári tevékenységet centralizálták és az új rendszerben a Levéltárak Országos Központja a területi alapon működő, iratgyűjtő szervként kezelt fővárosi levéltárat is nem csupán felügyelte, de direkt utasításokkal irányította.

A diktatúra idején a kutatásokat korlátozták, a dokumentumok tárolásra alkalmatlan raktárakban voltak. A hatvanas években a levéltár visszakapta korábbi ne-

vét (Fővárosi Levéltár) és legértékesebb iratanyagait visszaköltöztették a Bazilika altemplomából a Városházára. Az 1970-es években elkezdett technikai és infrastrukturális fejlesztés teremtette meg az alapvető feltételeket a szakmai szempontból is elfogadható levéltári tevékenységnek.

Horváth J. András könyvében emléket állít azoknak a levéltárosoknak akik gyakran mostoha körülmények között tették lehetővé fővárosunk történeti múltjának jelentős részéről tájékoztató dokumentumok megőrzését, feldolgozását és kapcsolódó kiadványok megjelentetését. 22 oldalon keresztül közli a levéltári alkalmazottak (1873-1950 között) főbb adatait és könyvének végén dr. Tóth Róbert főlevéltáros összeállításában kapunk részletes tájékoztatást a Budapest Főváros Levéltára illetve elődszervei kiadásában és közreműködésével készült kiadványokról (1883-1996).

(g.t.)

Óbudai Múzeum (Zichy kastély)

Vezető: Dr. Új Irisz, tel.: 250-1020, cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K-V.: 10-18 óra

Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48., nyitva: K-P.: 10-17, Szó.: 10-14 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31.

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420, cím: 1093 Bp., Pipa u. 4., nyitva: K-P.: 10-16 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Juhász János, tel.: 261-5569, cím: 1102 Bp., Halom u. 37/b., felújítás miatt zárva.

Alberfalvi Helytörténeti

Gyűjtemény és Iskolamúzeum
Vezető: Beleznaý Andor, tel.: 208-6635, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8., nyitva: K-Cs.: 16-18 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31., és egyéb iskolai szünetekben is.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Dr. György Lajosné, tel.: 365-

6126, cím: 1117 Bp., Erőmű u. 4., nyitva: Sze.: 15-18 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria

Vezető: Dr. Gergely Katalin, tel.: 201-6607, cím: 1122 Bp., Városmajor u. 16., nyitva: K., Cs., Szó.: 10-18 óra., zárva: 07. 18. – 08. 15.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Juhász Katalin, tel.: 349-1501, cím: 1132 Bp., Váci út 50., nyitva: K-Cs.: 10-18 óra, zárva: 06. 17. – 08. 11.

Rákospalotai Múzeum

Vezető: Mojzes Ildikó, tel.: 419-8216, cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81., nyitva: K., Cs., Szó.: 10-14, Sze.: 14-18 óra, zárva: 07. 29. – 08. 27.

Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Dr. Dombóvári Antal, tel.: 256-4626, cím: 1173 Bp., Pesti út 113.

XVIII. Kerületi Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Pilhoffer Ferenc, tel.: 290-5629, 295-0877, cím: 1181 Bp., Kondor Béla sétány 10., nyitva: H-

Cs.: 8-16, P.: 8-13 óra, zárva az iskolai tanítási szünetek idején.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa, tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Fő u. 38., nyitva: K-P.: 14-18, V.: 10-16 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: Dr. Bogyirka Emil, tel.: 283-1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53., nyitva: K-V.: 10-16 óráig, zárva: 07. 10. – 09. 15.

Csepel Galéria és Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sárkány István, tel.: 276-7343, cím: 1211 Bp., Szent Imre tér 3., nyitva: téli időszakban K-V.: 9-17, nyári időszakban K-V.: 10-18 óra, zárva: 07. 01. – 08. 31.

Budafok Barlanglakás Emlékmúzeum

Vezető: Garbóci László, cím: 1222 Bp., Veréb u. 4., (Kulcs a Mező u. 52. sz. alatt, Lakatos családnál)

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sasvári Ilona, tel.: 287-0083 cím: 1238 Bp., Sztítás u. 105., nyitva: K-Szó.: 14-18 óra, zárva: 06. 19. – 08. 10.

→ kon, tehát a „hozzá-
vezető út” nem re-
konstruálható, csak a vég-
eredmény. 1930-31-ben
ünnepelte Magyarország
Szent Imre herceg halála-
nak 900. évfordulóját. A
nagyszabású ünnepségsor-
ozat és a hozzákapcsolódó
eszmeiség hatása érezhető
ki a soroksárpéteri katoli-
kus lelkész, dr. Schaub Mi-
hály mondataiból, amikor a
helyi képviselő testület ül-
sén javasolta a *Pestszentim-
re név felvételét.* („...első lé-
péseit tevő új község min-
den egyes lakosa olyan er-
kölcsei tisztasággal kíván az
életbe indulni, mint amilyen
a történelemben Szent Imre
képvisel.”) Ekkor hangzott
el: Soroksárhoz már semmi
köze sincs az új községnek,
mire többen megjegyezték
„Hála istennek”. A névben
ki akarták fejezni Pest kö-
zelségét, illetve Pest me-
gyéhez tartozást. Bizonyára
hatott a névválasztásra

Pestszentlőrinc és Pest-
szenterzsébet közötti fekvés
is. (Tudjuk, hogy csak
1932-ben vette fel hivatalo-
san a Pestszenterzsébet az
új nevét, de informátorunk
szerint korábban is szó volt
rőla.) A helyi katolikus lel-
készség 1930-ban nyerte el
önállóságát és a jubileumi
év tiszteletére választotta az
épülő templomuk védő-
szentjének Szent Imrét. Ezt
a belügyminiszternek írt lel-
készi levélből tudjuk, mivel
komoly érvekkel kellett in-
dokolni a névválasztást. Az
Országos Levéltár ugyanis
más véleményt fogalmazott
meg: „... A kért, rosszhang-
zású *Pestszentimre név*
*azért sem javasolható, mi-
vel az eddigi gyakorlat sze-
rint a vármegye neve köz-
ségneveknél megkülönböz-
tető jelzőül nem használha-
tó...*” Érdekes eszmeifutta-
s, mert Pesterzsébet,
Pestszentlőrinc, Pestújhely
nevében ugyan mi lehet a

„Pest” szócska? A Községi
Törzskönyv Bizottság is tár-
gyalta a névválasztás kérdé-
sét, ők pont a Pest szó be-
illesztését javasolják a köz-
ségnevébe, igaz, hogy a Pé-
teri mellett teszik le voksuk-
kat. Hogy most mégsem
Pestpéteri 70. évfordulóját
ünnepeljük, annak a bel-
ügyminiszter 1931. június
18-án kelt rendelete adott
lehetőséget. Elfogadván
Schaub lelkész érveit, a he-
lyiek kérelmét támogatta, a
két országos intézmény ál-
láfoglalásával szemben. A
közel egy évig tartó névvá-
lasztási ceremónia – egyes
elmondások szerint – töb-
bekben pesszimizmust vál-
tott ki, mondván ez is úgy
intéződik el, mint a leválás
Soroksártól, mikor a határ-
részek átadása nélkül meg-
fojtották a községet. Való-
színűleg ezek közül az em-
berek közül került ki az a
néhány, aki nem támogatta
a Pestszentimre név felvé-

telét, s beadvánnyal fordul-
tak a belügyminiszterhez.
(Sajnos csak utalás van erre
a levélre a dokumentumok
között, így nem tudhatjuk
meg milyen javaslattal áll-
tak elő.)

A Pestszentimre név fel-
vételét indokló érvek
mindegyikét igazolni akarta
az új nagyközség lakos-
sága, mert az említett er-
kölcsei tisztaság hatalmas
tettekészséggel párosult,
megteremtve a „csodák
éveit”. Messze erejükön
felül dolgoztak, adakoztak,
vállalkoztak az itt lakók,
hogy feledtessék a „Ma-
gyarország legszegényebb
települése” ragadványne-
vet. A saját erejük sikere-
ként értékelhették, amikor
szóba került a várossá nyil-
vánítás gondolata, de ek-
kor a II. világháború meg-
próbáltatásai jöttek a most
70. évét ünneplő Pest-
szentimrén.

Pándy Tamás

Az Albertfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskola-múzeum kezdeményezésére, összefogva az Albertfalvi Keresztény Társaskörrel, az Albertfalvai Polgárok Körével, a Saxlehner András Közhasznú Egyesülettel és az Újbuda Német Kisebbségi Önkormányzattal egy falinaptár kiadásával köszöntöttük Albertfalva lakosságát az új évezred alkalmából.

Az elmúlt közel harminc év alatt tízenként különböző képeslapot sikerült

Üdvözetek Albertfalváról

összegyűjteni Albertfalváról, melyeket a XX. század első felében hoztak postai forgalomba. Így az új esztendő minden hónapjára jutott egy-egy a naptárba. A képeslapokkal együtt megjelentetett albertfalvi pecsétek pedig hűen tükrözik a község fejlődését 1819 és 1950 között, azaz

önállóságának 131 éve alatt.

Mivel is találkoztak 2001. januárjában naptárunk olvasói? A mai Fehérvári út és Mezőkövesd utca sarkán állt vendéglő helyére került egy könyvtár, melyet 1975 körül bontottak le. Ma egy tér van a helyén. Az itt látható pecsét Albertfalva első

pecsétje SACHSENFELD felirattal 1825-ből. A benne szereplő figurák visszaköszönnek ránk Albertfalva címeréből, mely a fedőlapon található.

Naptárunk 2001. decemberi oldalán közölt levelezőlap az 1941-re elkészült Albertfalvi Szent Mihály Templomot és belsejét ábrázolja. Jól látható rajta az ideiglenesen elkészült oltár-

kép, melynek bal oldali része ma az Albertfalvi Múzeumban látható. A templom háttérben feltűnik a plébánia épülete, mely 1935-re készült el, azaz ebben az évben 65 éves. A kép melletti pecsét csaknem egyidős a templommal, és a község önállósodását is bizonyítja. Akkor még nem lehetett tudni, hogy mindez csupán már csak tíz évig fog tartani.

Beleznay Andor

Képeslap a századforduló idejéből

Egyházügyi hangulatjelentések 1951–1953

Szerkesztette: Szabó Csaba, kiadta: Osiris – Budapest Főváros Levéltára
Budapest, 2000., 463 p.

Budapest Főváros Levéltára a Varga László által szerkesztett „Párhuzamos Archívum” sorozat keretein belül adta ki a néhai Állami Egyházügyi Hivatal (1951–1989) iratanyagaira támaszkodó forráskiadványát. A közölt kordokumentumokat 1951 és 1953 között a kommunista párt megbízásából készítette két idősebb férfi, László István és Szerényi Sándor. Mindketten nevükkel ellátott hangulatjelentéseket alkottak, nem tartoztak a névtelen spiclik, valamilyen formában kifizetett informátorok népes tá-

borához. Egyikük nyugalmazott iskolaigazgatóként, a párt tagjaként, másikuk – a korábbi függetlenített pártalkalmazott – Budapest Városi Tanács egyházügyi főelőadójaként nyújtotta be a titkos ügyiratkezelés alá tartozó jelentéseket.

A forráskiadvány bevezetésében a katolikus egyház 1945–1953 közötti helyzetéről, a két hangulatjelentő írásairól és a forrásközlés szempontrendszeréről olvashatunk tájékoztatást. A néhai iskolaigazgató jelentéseit 1954-ből származó önéletrajza és álláskérélmel-

teszi kerekké, az egyházügyi főelőadó havi jelentéseit a kötet jelentéseiben előforduló templomok és iskolák névsora, a templomok fővárosi elhelyezkedésének térképe követi.

Ezek a jelentések beszámolnak a fővárosi katolikusok ötvenes évekbeli tevékenységéről, állásfoglalásairól, helyzetéről. Tájékozottabbunk a katolikus egyház működéséről, korlátairól és lehetőségeiről, az oktatás és az iskolák állapotáról. A kiadvány jelentőségét növeli, hogy a szocializmus létezése alatt minden mun-

kahelyen és szervezetben, minden munkahelyről és szervezetről készültek hasonló hangulatjelentések. Megteremtették ez által nemcsak az információkat, de az informátorok népes taborát, a társadalom teljességére kiterjedő megfélemlítés légkörét. Különösen egyértelműen nyilvánult meg az ötvenes évek első felében, mely korszakot Budapest Főváros Levéltárának kiadványa hűen tükrözi.

A forráskiadvány használhatóságát nagymértékben növeli a kötetben szereplő személyek életrajzi adatainak közlése, és a pontos névmutató. Kötetük nemcsak a kort átélők számára tanulságos, de remélhetőleg még unokáinknak is sok tanulsággal fog szolgálni.

(gábrriel)

Cinkota a törökdúlás miatt teljesen elnéptelenedett, de miután Budát visszafoglalták, hamarosan a környező települések is kezdtek benépesülni. Az üres falu tulajdonosa, Beniczky Tamás a csalogatás egyszerű módját választotta, amikor a Felvidékről szlovák nemzetiségű családokat hívott a kihalt településre. A telkeken kívül kedvezményeket is adott, de a legjelentősebb húzóerőt az jelentette, hogy az áttelepülők a papjaikat is magukkal költöztethették. Nagy szó volt ez akkor, amikor a Felvidéken erőteljes ellenreformáció zajlott. Így nem csak a családoknak de a lelki vezetőiknek is megélhetés valamint nyugodt munkakörülmények voltak biztosítva. Ez hozta meg Cinkota számára 1699 körül a második felvirágzást.

Cinkota földrajzi elhelyezkedése következtében az 1848-49-es szabadságharc idején is jelentőséggel bírt. A környék erdős-dombos fedettsége, valamint a Rákospatak és a Szilas-patak közelsége nagy számú kisvad életterét biztosította. Ugyancsak a gazdag faunát és flórát jelzi az, hogy itt élt Petényi Salamon János (1799-1855), akit a magyar tudományos madártan megalapítójának tekinthetünk. Az adottságok és Pest város viszonylagos közelsége miatt itt gyülekeztek és táboroztak több napon át a honvédő seregek. Helytörténeti klubunk megjelölte azt a helyet, ahonnan Aulich Lajos tábornok vezetésével 1848. április 24-én elindultak a csapatok Pest irányába.

CINKOTA MÚLTJÁBÓL

A XIX. század végén a terület úrnője bőkezűen bánt a községgel. Iskolát alapított, ahol a leendő gazdasztyonyokat oktatták a gyakorlati tudnivalókra. Később iskolájuk tanítóképzőként működött tovább, ahol tehetséges és jóhírű tanárok tanítottak. Egyikük az eszperantó nyelv magas fokú művelésének köszönhetően a

ni hadifogolytáborban, ahol Baghy Gyulával és a Soros Györggyel volt egy csoportban. Az oktatási-nevelési tevékenységével függ össze, hogy a Pedagógus Eszperantó Egyesület elnökévé választották, valamint 1929-ben Budapesten rendezett világtalálkozó szervezőbizottságának vezetője volt. Sajtótörténeti érdekesség,

életéért és a felnövekvő ifjúság hazafias neveléséért. Szépen karbantartott helytörténeti gyűjteménye őrzi az alapítók emlékét és egyúttal iskolatörténeti kiállítás keretében a pedagógiai munka tárgyait is bemutatja.

Cinkota az emberek közötti együttműködés szép példáit adta az országnak, de a főváros növekedése miatt idővel a település jelentősége csökkent. Ennek tudható be, hogy terület-

ből előbb 1923-ban Sashalom, majd később Mátyásföld néven önálló községek váltak ki, és élték saját közösségi életüket, egészen az 1949. december 31-ig. Nagy-Budapest létrejöttével egy időben a korábban önálló településeket közös közigazgatás alá vonták. Rákosfalva városrésznek a Körvasúton kívüli része és a négy község most együtt alkotja a XVI. kerületet. Sajátos arculatát,

hagyományait mindegyik előd-település megőrizte azonban mind a mai napig. Ezzel jó példát mutatnak a toleráns együttélésre egymással és a szomszédos településrészekkel.

Paszabi János

Az ünnepi körmenetre virágokkal díszítették a cinkotai utcákat

krakkói és az oxfordi eszperantó világkongresszusokon a magyar Művelődési Minisztérium képviselőjében üdvözölhette a résztvevőket. Mihalik József nagyon alapos képzésben részesült korábban az I. világháború utá-

hogy sashalmi háza a Hungara Heroldo című országos szakmai lap szerkesztőségének székhelyeként is szolgált.

Ma ez az iskola gimnáziumként működik és sokat tesz a városrész közösségi

Számunk szerzőiről

Beleznay Andor tanár, az Albertfalvi Helytörténeti Gyűjtemény és Iskolamúzeum vezetője

Gábrriel Tibor történész, a Budapesti Honismereti Társaság titkára

Karacs Zsigmond történész, a Budapesti Honismereti Társaság alelnöke

Paszabi János helytörténeti kutató, a Rákosfalvai Helytörténeti Klub elnöke

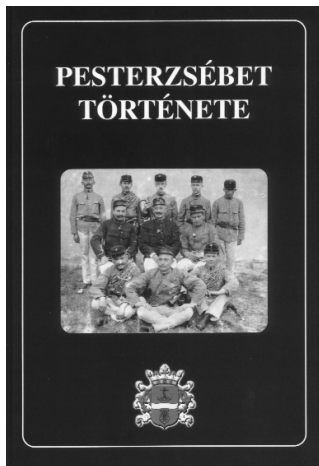
Pándy Tamás üzemmérnök, a Dr. Széky Endre Pestszentimre Történeti Társaság elnöke

Dr. Rédey Pál evangélikus lelkész, a Budapesti Honismereti Társaság elnöke

Szöllősy Marianne történész, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője

Winkelmayer Zoltán, a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársa

A Budapesti Honismereti Társaság köszönetét fejezi azoknak a szerzőknek, akik tiszteletdíjukról lemondva segítették a kiadvány megjelenését.

Évtizedekig alapvető forrás lesz a „Pesterzsébet története” címet viselő monográfia a kerület és előtelepülése története iránt érdeklődők számára. A kiadvány tagolása klasszikus elveket követ, a honfoglalás kori történepektől 2000-ig bezáróan mutatja be a középkori Gubacs, a kiegyezéskori Erzsébetfalva, a későbbi

Pesterzsébet története

Összeállította, szerkesztette: *Bogyirka Emil*, kiadta: *Pesterzsébet Önkormányzata, Budapest, 2001. 485 p.*

Pesterzsébet, majd Budapest XX. kerületének történetét. Az első olyan gyűjteményes mű ez, amely a legújabb kutatási eredményeket felhasználva tekint végig Pesterzsébet történetén.

A monográfia összeállításának, *Bogyirka Emilnek* köszönhető, hogy egy-egy részterület feldolgozására a település múltját jól ismerő szakemberek kaptak megbízást – munkájuk méltó tanúja az elkészült kötet. Szerkesztője ugyanakkor bátran nyúlt korábban már megjelent szakmai publikációkhoz, szerkesztett fejezeteiben helyet adva azoknak. Ez által vált ez a kiadvány igazán monográfiává,

amely egyben korszerű és átfogó is.

Településtörténeti munka, korszakolása is Pesterzsébet történetének jelentős eseményein alapul. Az egyes korszakokon belül a település szempontjából fontos területek története vissza-visszatérő eseményeket alkot.

Több mint százéves önállóság rajzolódik ki a vastag kötet lapjairól. A közölt grafikák, térképek, fotók teszik szemléletessé az olvasottakat. Irodalomjegyzékek, a főtisztviselők, önkormányzati képviselők és díszpolgárok felsorolása és részletes települési kronológia segít az eligazodásban, alapoz meg egy-egy lehetséges későbbi kutatást.

G.T.

Kerületi kiállítások, rendezvények

MÁRCIUS

14. – április 7. „Szószék és csatatér” válogatás Dobák Géza és Hermann Róbert magángyűjteményéből *Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria*

14. – április 13. „Budapesti Önkormányzatok jelképei” című kiállítás *Budapesti Városvédő Egyesület Podmaniczky terem* (VI. Eötvös u. 10.)

22. Fejezetek Angyalföld, Újlipótváros és a Vizafogó történetéből – állandó kiállítás; Gál Lajos fotóművész és „Kerületünk hajdan és ma” időszaki kiállítások (nyitva szeptemberig) *Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény*

ÁPRILIS

3 – 27. „A Budai-hegyek szerelmese” Ócsvár Rezső akvarell kiállítása *XII. ke-*

rületi Polgármesteri Hivatal folyosó galériája

18 – 27. „Kapu a világra...” Rigó Róbert fotó kiállítása *Budapesti Városvédő Egyesület Podmaniczky terem* (VI. Eötvös u. 10.)

19. Látogatás a Lóvasúti Indóházban (XIII. Váci út 201.) *Angyalföldi Helytörténeti Klub* 17 ó.

20 – május 26. Az egyházművészet remekeinek temploma a Városmajorban *Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria*

20. „Emlémem egyre mervebb lesz” József Attila utóélete – Tverdota György irodalomtörténéssel beszélget Valachi Anna *Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény* 17 ó.

20. „Válogatás a 2000. év ásatási leleteiből” című kiállítás megnyitója *Aquin-*

Rákospalota-Pestújhely-Újpalota

Helytörténeti olvasókönyv

Újabb kötetel gyarapodott a főváros helytörténet oktatásának segédkönyv állományában. 2001 elején jelent meg *Szűcs Gusztávné, Ádám Ferenc, Siklósi Attila* szerkesztésében oktatási segédanyagként ez a helytörténeti olvasókönyv.

Szerkezetében, szöveghasználatában alkalmas arra, hogy az iskolások minden korosztálya számára használható legyen. A könyv időrendi sorrendben haladva napjainkig bezárólag foglalkozik a települések történetével, a mondanivalót forrásidézetekkel és fotókkal illusztrálva. Foglalkozik a városrész földrajzi elhelyezkedésével, élővilágával, természeti értékeivel. Kiemeli mindhárom terület alapításának körülményeit, gazdaságtörténetét, oktatási és művelődési tevékenységét és egyháztörténetét.

A kötetet napjaink híryanagából válogatott szemelvények színesítik. Függelékében híres személyiségek adattára, szobrok, emléktáblák katalógusa, történeti bibliográfia közöl az olvasó számára fontos információkat.

(szm.)

comi Múzeum (III. Szentendrei út 139.) 11 ó.

21. „Egy külső városrész lakóinak helyzete az I. világháború idején” Bardócz Attila történelemtanár előadása *Rákosfalvai Helytörténeti Klub* (XIV. Álmos vezér tér 1.) 16 ó.

MÁJUS

18 – 20. Múzeumi Majális (magyarországi múzeumok standjai és programjai) *Magyar Nemzeti Múzeum – Múzeumkert*

18. „Felelj – innen vagy?” III. Szabó István filmrendező és Sándor Erzi újságíró beszélgetése *Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény* 17 ó.

25 – „Középkori Óbuda” kamara kiállítás *Óbudai Helytörténeti Gyűjtemény*

30 – június 9. „A Budai rajziskola” az iskola tíz éves jubileuma alkalmából közös kiállítás tanárok és tanítványok részvételével *Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Kortárs Galéria*

Angyalföldi ünnepnap

„Fejezetek Angyalföld, Újlipótváros és a Vizafogó történetéből” címet viseli a XIII. kerületi önkormányzat által felújított, új köntösbe öltöztetett Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény új, állandó kiállítása. Jelentős anyagi ráfordítással, időszaki kiállításoknak teret adó galéria létrehozásával ünnepelte a kerület az ezredfordulót. A felújított helytörténeti gyűjteményt, *Tóth József*, a kerület polgármestere avatta fel, a kiállítást *Bodó Sándor*, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Megnyitó beszédében a jövő számára is ígéretesnek minősítette a kerület anyagi áldozatkészségét, múltjának

és hagyományainak megőrzése tekintetében.

Már a bejáratnál érdekes csemegeként olvashatunk Angyalföld nevének eredetéről. A köztudatban az él, hogy a település neve az „angyalcsinálóktól” származik, akikhez a pesti „dámák” ki-kijártak magzatelhajtás céljából. Levéltári források alapján azonban más eredetet is tulajdoníthatunk Angyalföldnek. 1774-ben Stefan Engl nevű osztrák szőlőbirtokos itt házat vásárolt, földjét Engelsfeld-nek nevezte. Száz évvel később, az 1871-72. évi kalendáriumban a Terézváros külterületére vezető utat Engelsfeldgasse néven ismerték...

A kerület történetét reprezentáló írásos dokumentumok, tárgyi anyagok, enteriőrök... adnak szemléletes képet a néhai Budapest és Újpest városa közötti területről. Az emeleti galéria részen stílszerűen a néhai és mostani

épületekről, utcaképekről kapunk összehasonlítást – a fotók szinte azonos pontról készültek. A régimúlt és jelen összevetésének lehetősége nagy érdeklődést keltett a kiállítás megnyitójának minden résztvevőjénél.

Meghívó a XIII. kerületi Helytörténeti Klub ülésére, a rekonstruált lóvasúti indóházba

„Sziklakórházban” jártunk

Közös „kiránduláson” vettek részt februárban a budapesti helytörténeti gyűjtemények vezetői. A Polgári Védelem engedélyével az I. kerület Lovas úton egy, a várhegy oldalába vájt bejáraton keresztül jutottunk a Sziklakórházba. A Szent János Kórház kezelésében lévő intézmény ma is polgári védelmi célokat szolgál. A helyben kialakított lakásban élő gondnok házaspár felvilágosítása szerint utoljára az ötvenes években újjitották fel a barlangkórházat. A termeket járva szinte megelevenedett a háború alatt nagy jelentőségű intézmény. Láttuk a betegfelvevőt, a konyhát, a műtőt, a muzeális értékű

röntgengépet és a kórtermeket. Mit sem változtak a berendezések az eltelt, több mint ötven év alatt. Az egészségügyre jellemző pénztelenség miatt, nem hogy az eszközök felújítására és egy készenléti állapot fenntartására nincs pénz, de az itt tárolt ágyneműt is elszállította a múlt évben a fenntartó kórház. Sajnos a műszaki tekintetben folyamatosan romló építmény karbantartását is csak a legszükségesebb javításokra tudják korlátozni. A legjobb állapotban a szellőztető berendezés és a Ganz gyár által a negyvenes években gyártott áramfejlesztő generátorok vannak.

Sz.M.

Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor

Szerkesztőbizottság: Ádám Ferenc, dr. Holló Szilvia Andrea, dr. Rédey Pál, dr. Schwarcz Katalin

Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság (1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652) és a Budapesti Történeti Múzeum
Nyomás: Kolofon Kft., ISSN 1418-4273

Az Akadémia könyvtára

175 éve történt

A Magyar Tudományos Akadémia első elnöke, *gróf Teleki József* a reformkorban is tekintélyesnek minősülő magánkönyvtárral rendelkezett. Az elmélyült szakmai kutatómunkát különböző tématerületeken lehetővé tevő harmincezer kötetes könyvtárát 175 évvel ezelőtt, 1826. március 17-én felajánlotta a Magyar Tudományos Akadémia számára. A magyar tudomány fejlődése iránt elkötelezett arisztokrata adományával megvette az akadémia első tudományos intézményének, a könyvtárnak alapjait. Elfelejtett mecénásaink egyike volt ő – tanulságos volna összegyűjteni, hogy a magyar tudomány és a kultúra támogatói kik voltak valaha. Vajon miért nem tudunk róluk és napjaink mecénásairól?

F.: Budapesti Honismereti Társaság

1043 Budapest,
Berda József u. 48.

Ingyenes lapunk kereskedelmi forgalomba nem kerül, megtalálható a budapesti kerületek múzeumaiban, helytörténeti gyűjteményekben és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjában. Megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Kollégiuma, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Karácsony Sándor emlékére” Szakalapítványa, a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága és a budapesti kerületek önkormányzatainak támogatása teszi lehetővé.